

زنجیره هه‌لسه‌نگاندنیک له‌سه‌ر گۆرانکارییه‌کانی که‌شوه‌ه‌وا له هه‌ریمی کوردستان و عێراق؛ به‌رزبوونه‌وه‌ی پله‌ی گه‌رما و لیکه‌وته‌کانی

02-08-2023

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : گۆرانکارییه‌کانی که‌شوه‌ه‌وا هه‌م خۆکرده و هه‌م سرووشتییه، واته هه‌م ده‌ستکردنی مرۆف و هه‌میش سرووشتییه، که رووده‌دات و به‌رده‌وامه، به‌لام به‌شیکی گه‌وره‌ی خۆکرده (ده‌ستکردی مرۆف) و ده‌توانریت کاری له‌سه‌ر بکریت و کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌مکردنه‌وه‌ی به‌شه سرووشتییه‌که‌ی یاخود رووداوه سرووشتییه‌کانی که‌شوه‌ه‌وا هه‌بیت. خالیکی دیکه‌ی زۆر گرنگ، که پێویسته لێره‌دا ئاماژه‌ی بۆ بکه‌ین ئه‌وه‌یه که هه‌ریمی کوردستان به‌ عێراقیشه‌وه به‌شدارییه‌کی ئه‌وتوی له گۆرانکارییه‌کانی که‌شوه‌ه‌وا نییه، به‌لام به‌پێچه‌وانه‌وه لیکه‌وته‌کانی روژ به روژ زیاتر ده‌بیت و ده‌رده‌که‌ویت وه‌ک نه‌مانی زۆنگاوه‌کان و دارستانه‌کان و که‌مبوونه‌وه‌ی روژانی باران و زیادبوونی روژانی گه‌رم به‌ جوړیک که له‌سه‌رووی 50 پله‌ی سیلیزییه‌وه‌ن.

سال بە سال كارىگەرىيەكانى گۇرپانكارىيە كەشوهەوا لە ھەريىمى كوردستان و عىراق زياتر دەردەكەويىت. زۇربوونى رۇژە گەرمەكانى سال، سووتانى دارستان و پاوانەكان، كەمبوونەوھى ماوھى باران و زيادبوونى رۇژانى خۇلبارين، ھەموو پىكەوھە لىكەوتەي گەورەي ئابوورى، سىياسى و كۆمەلەيەتى و ئەمنىان ھەيە، لەسەروو ھەمووشىيانەوھە تىكچوونى ديمۇگرافىيە ناوچەكان، زيادبوونى كۆچ و كۆچى بەكۆمەل، كەمبوونەوھى دەرفەتى كار و زيادبوونى ناسەقامگىرى. لەم سۇنگەپەوھە و لە شەش بەشدا ھەلەوھەستە لەسەر گۇرپانكارىيەكان دەكەين و مەترسىيەكان دەخەينەرەو.

گۇرپانكارىيەكانى كەشوهەوا ھەم خۇكرەدە و ھەم سەرووشىيە، واتە ھەم دەستكرەدى مرۇف و ھەميش سەرووشىيە، كە روودەدات و بەردەوامە، بەلام بەشكى گەورەي خۇكرەدە (دەستكرەدى مرۇف) و دەتوانىت كارى لەسەر بكرىت و كارىگەرى لەسەر كەمكرەنەوھى بەشە سەرووشىيەكەي ياخود رووداوە سەرووشىيەكانى كەشوهەوا ھەيەت. خالىكى دىكەي زۇر گرنگ، كە پىويستە لىرەدا ئامازەي بۇ بەكەين ئەوھەيە كە ھەريىمى كوردستان بە عىراقىشەوھە بەشدارىيەكەي ئەوتوى لە گۇرپانكارىيەكانى كەشوهەوا نىيە، بەلام بەپىچەوانەوھە لىكەوتەكانى رۇژ بە رۇژ زياتر دەيىت و دەردەكەويىت وەك نەمانى زۇنگاوەكان و دارستانەكان و كەمبوونەوھى رۇژانى باران و زيادبوونى رۇژانى گەرم بە جۇرىك كە لەسەرووى 50 پلەي سىليزىيەوھە.

خالىكى سەرنچراكىش لە داتاكانى تۆمارى پلەكانى گەرمە لە ھەريىمى كوردستان، دەريدەخەن كە بەگشتى دوو پلەي سىليزى گەرمى بەرزبووھەتەوھە و بەھەمان شىوھەش لە تۆماركرەدى نەمترين پلەكانى گەرمەش لە زستاندا لە ھەندىك پارىژگا تاوھەكو نيو بۇ بەك پلە گەرمتر بوو، كە ئەمە نيشاندەرەيكى تەواوي گۇرپانكارىيە لە پلەكانى گەرمە لە ھەريىمى كوردستان، كە دەرنەنجامى سىنارىيۇكان و پىشيبىيەكان بۇ داھاتووش پىشتراستدەكاتەوھە.

بەپىي دوايىن راپۇرتى "پانىلى ھاوبەشى حكومەتەكان لەسەر گۇرپانى كەشوهەوا (IPCC) لە دەپەي رابردوودا، مەودا و چرىي بە بىابانبوون لە رۇژەلەتى نىوھەپاست و باكوورى ئەفرىقا رووى لە زيادبوون كەردووه، كە كرۇكى ئەمەش عىراق و ھەريىمى كوردستانە و بەشكىكە لەم ناوچەيە. ھەروھە، بەپىي دوايىن راپۇرتى ھەلسەنگاندنى ناتو 2023 بەناونىشانى "ھەلسەنگاندنى گۇرپانكارىيەكانى كەشوهەوا و كارىگەرى لەسەر ئاسايىشى ناتو" لە كەيسى عىراقدا لە لاپەرە 18 ئامازە بەوھەدەكات كە "لەم سالانەي دوايىدا عىراق تووشى ماوھى گەرمى بەھىز و بەرزبوونەوھى پلەكانى گەرمە بۇ ماوھى چەند رۇژىك لەسەروو 50 پلەي سىليزى بووھەتەوھە، ئەمەش بەواتاى تىكچوونى ئامىز و كەلوپەلە سەربازىيەكان دىت. كاتىك پلەكانى گەرمە دەگەنە 50 پلەي سىليزى ھەلىكۆپتەرەكان ناتوانن بە ئاسانى بفرن و بنىشەوھە. بەپىي پىشيبىيەكان لەوانەيە 72 رۇژ لەسالىكدا پلەكانى گەرمە لەسەرووى 50 پلەي سىليزىيەوھە بىت و ئەمەش بەواتاى وھستانى يەك لەسەر پىنجى كارە ئاسمانىيەكان دىت لەسالىكدا."

لە بەشى يەكەمى ئەم زنجىرە ھەلسەنگاندنەدا وىنايەكى گشتى سىنارىيۇكانى بەرزبوونەوھى پلەكانى گەرمە و لىكەوتەكانى وەك خۇلبارين و باران دەخەينەرەو.

سىنارىيۇكانى بەرزبوونەوھى پلەكانى گەرمە و خۇلبارين لە عىراق

[ناتو و Global climate modeling](#) پىشيبىيەكانى كەردووه كە بۇ دەپەكانى داھاتوو لە عىراق، پلەي گەرمە لەماوھى كورتخايەن 1 پلەي سىليزى، لەماوھى مامناوھەند و درىژخايەنىشدا 2 پلەي سىليزى بەرز دەبىتەوھە، لەكاتىكدا ئىستا ھەموو جىھان ھەولەكانى بۇ ئەوھەيە كە پلەي گەرمى 0.5 پلەي سىليزى بەرز نەبىتەوھە.

بەپىي سىنارىيۇيەكەم و لەماوھى كورتخايەندا (2020-2060) ژمارەي ئەو رۇژانەي كە پلەكانى گەرمە لەسەروو 35 پلەي سىليزىين دەگاتە 160-170 رۇژ، لەكاتىكدا لەماوھى درىژخايەندا ژمارەي ئەو رۇژانە لە نيوھى سالىك زياتر دەبىت. ھەروھە، لە سىنارىيۇي دووھەمدا، ژمارەي ئەو رۇژانەي پلەي گەرمە لەسەرووى 45 پلەي سىليزى دەبىت، لەماوھى چەند دەپەي داھاتوودا 40-50 رۇژ زياتر دەكات، لەماوھى كورتخايەنىشدا (2020-2039) ژمارەي ئەو رۇژانەي كە پلەي گەرمە لەسەرووى 45 پلەي سىليزىيەوھەدەبىت بۇ 72 رۇژ زياتر دەكات، ئەمەش لەكاتىكدايە كە لەماوھى درىژخايەندا (2060-2079) ئەو ژمارەيە دەگاتە سەرووى 111 رۇژ لەسالىكدا.

لە سىنارىيۇي سىيەمدا كە بەرزترين پلەكانى گەرمەي بەغدا لەماوھى مانگەكانى (ھوزەيران، تەممووز و ئاب) وەك بنەما وەرگىراوھە و پىشيبىنى سالانى داھاتوو پىكراوھە، دەردەكەويىت كە بەرزترين پلەكانى گەرمە لەماوھى (1995-2014) دا 49 پلەي سىليزى بوو، بەلام بەپىي پىشيبىيەكان لەماوھى كورتخايەندا (2020-2039) دەگاتە 50 پلەي سىليزى، لەماوھى مامناوھەندىشدا (2040-2059) بەرزترين

تیکرای راده‌ی باران بارین له ههریمی کوردستان / ملم

